

SRPSKI EKONOMSKI FORUM

RADNI DOKUMENT

Poslovno okruženje u Srbiji – analiza stanja i preporuke za poboljšanje

Vladimir Petković

Beograd, februar 2006. godine

S A D R Ź A J :

1. Uvod.....	3
2. Analiza poslovnog okruženja u Srbiji.....	5
3. Preporuke za poboljšanje poslovnog okruženja.....	12
4. Zaključak	16
L I T E R A T U R A :	18

1. Uvod

Iako je Srbija među prvim zemljama bila u prilici da započne proces tranzicije 1989. godine, ispostavilo se da će svoj prelaz ka tržišnoj privredi sprovoditi u veoma teškim uslovima ekonomski i socialno ruinirane i zaostale zemlje. Kao jedna od poslednjih privreda koje kreću ka razvijenijem tržišnom sistemu, Srbija mora ponekad vrlo brzo da prelazi put koji su mnoge privrede već prevalile tokom proteklih petnaest godina. Pokazalo se da uprkos iskustvima drugih koja su potvrdila da je dobro komponovan program najvažniji faktor brzog prelaska i stupanja na putanju dugoročnog rasta, za Srbiju to nije ni lak ni jednostavan zadatak. Posle relativno efikasnog početka, pre svega u oblasti makroekonomskog stabilizovanja prilika, a zatim i pokušaja ubrzavanja privatizacionog procesa, početkom dvehiljaditih, snaga ovdašnjeg projekta tranzicije iskazuje izvesne znake posustajanja. Danas, pet godina nakon velikog prevrata veliki broj ekonomista se slaže da je učinjen izvestan napredak, ali da je potrebno uložiti puno truda kako bi se uspešno završio proces transformacije ekonomskog sistema.

Ukoliko pogledamo pregled priliva SDI u zemlje Istočne Evrope (Mađarsku i Češku Republiku) i zemlje bivše Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije (tabela 1.) možemo videti da je nivo ulaganja u Srbiju bilo procentualno ili u apsolutnim iznosima značajno manji. To znači da da neke prilike za ulaganja u Srbiji postoje, ali da one nisu dovoljno dobre, bar kada se porede sa okolnim zemljama. Postavlja se pitanje šta je razlog za ovako upadljivo niska ulaganja u Srbiju u odnosu na druge tranzicione zemlje?

Tabela 1. Neto priliv Stranih direktnih investicija (milioni \$)

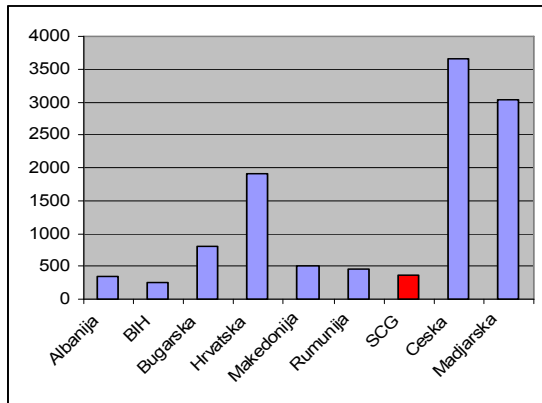
	2000	2001	2002	2003	1993-2003 vrednost	1993-2003 po stanovniku
Albanija	143	204	135	178	1083	338,4
BIH	150	130	230	320	1020	248,8
Bugarska	998	803	876	1398	6302	808
Hrvatska	1085	1404	591	1875	8389	1906,7
Makedonija	175	441	78	94	1023	503,7
Rumunija	1048	11740	1128	1485	10232	469,4
SCG	25	165	562	1395	3112	374,9
Ceska	4944	5475	8276	2351	37227	3649,7
Mađarska	2172	3524	2864	977	30622	3031,9

Izvor: Svetska banka - ECA regionalne tabele

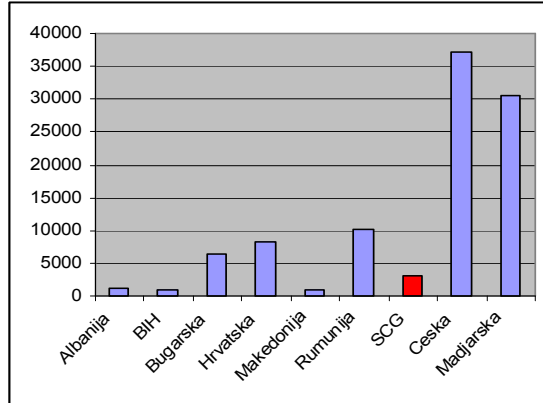
Postoje pretpostavke da na niži nivo ulaganja utiču loš imidž zemlje, političke neizvesnosti, nerešen status Kosova i Metohije, pitanje opstanka državne zajednice Srbije i Crne Gore, nedovoljna saragnja sa Haškim tribunalom itd. Međutim, sve veći broj ekonomista se slaže da je verovatno najveći uticaj jednog faktora a to je **kvalitet poslovnog okruženja**. Stručnjaci MMF argumentuju da je osnovni problem nekonkurentnosti srpske privrede investiciona klima kao osnovni element necenovne

konkurentnosti i ističu neophodnost poboljšanja investicione klime kao bi se privukli strani investitori koji su izvozno orjentisani i kako bi se razvio privatni sektor.

Grafikon 1. SDI po stanovniku 1993-2003 g. Grafikon 2. SDI ukupno 1993-2003 g.

Izvor: Svetska banka - ECA regionalne tabele

Izvor: Svetska banka - ECA regionalne tabele

U uvodnom delu ovog rada ću analizirati trenutno stanje poslovnog okruženja u Srbiji, dok u drugom delu rada želim da iznesem konkretan spisak preporuka koje treba primeniti kako bi se poboljšalo poslovno okruženje i olakšali uslovi poslovanja

2. Analiza poslovnog okruženja u Srbiji

Svakako najobuhvatniju analizu kvaliteta poslovnog okruženja zemalja u tranziciji vrše eksperti Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj (EBRD) i Svetske banke (WB) koji zajedno rade pregled poslovnog okruženja i performansi preduzeća u zemljama tranzicije koji se skraćeno naziva BEEPS (Business Environment and Enterprise Performance Survey). BEEPS obuhvata pregled ekonomija 26 tranzicionih zemalja plus ekonomije Turske, Nemačke, Grčke, Južne Koreje i Vietnama. Kvalitet poslovnog okruženja, njegova povoljnost ili nepovoljnost, ocenjuje se na osnovu segmenata kao što su: regulatorno okruženje, radni odnosi, poreski sistem, institucije (formalne i neformalne), infrastruktura, pristup finansijama i makroekonomsko okruženje.

U najnovijem Izveštaju EBRD *Transition report 2005: Business in transition*, ukazuje se na značajan broj prepreka koje se postavljaju u svakodnevnom delovanju poslovnih subjekata u zemljama u tranziciji, i posebno u Srbiji. Kao glavne prepreke biznisu u Srbiji označeni su visoki troškovi poslovne regulacije, vrlo nizak nivo kvaliteta institucija, slaba svojinska prava i značajna nestabilnost makroekonomskog okruženja. Analizom prepreka može se zaključiti da je pred nama dugi proces njihovog otklanjanja i uspostavljanja punog režima zaštite svojinskih prava, uspostavljanja efikasnih institucija i fino prilagođavanje u oblasti regulacionog okruženja. Rezultati ove studije pokazuju da su preduzeća u Srbiji istakla nepoverenje u pravosudne organe, ukazujući na nedostatak poštenja, nedostatak odgovarajuće brzine donošenja pravosudnih rešenja, visoke troškove postupaka, kao i druge probleme. Posebno negativan sud o ovom tipu problema istakla su ona preduzeća koja su imala iskustvo u radu sa sudovima. Poređenjem ekonomija zemalja u tranziciji sa ekonomijama Grčke, Nemačke i Portugala dolazimo do zaključka da još uvek postoje značajne regulacione prepreke za biznis u zemljama tranzicije.

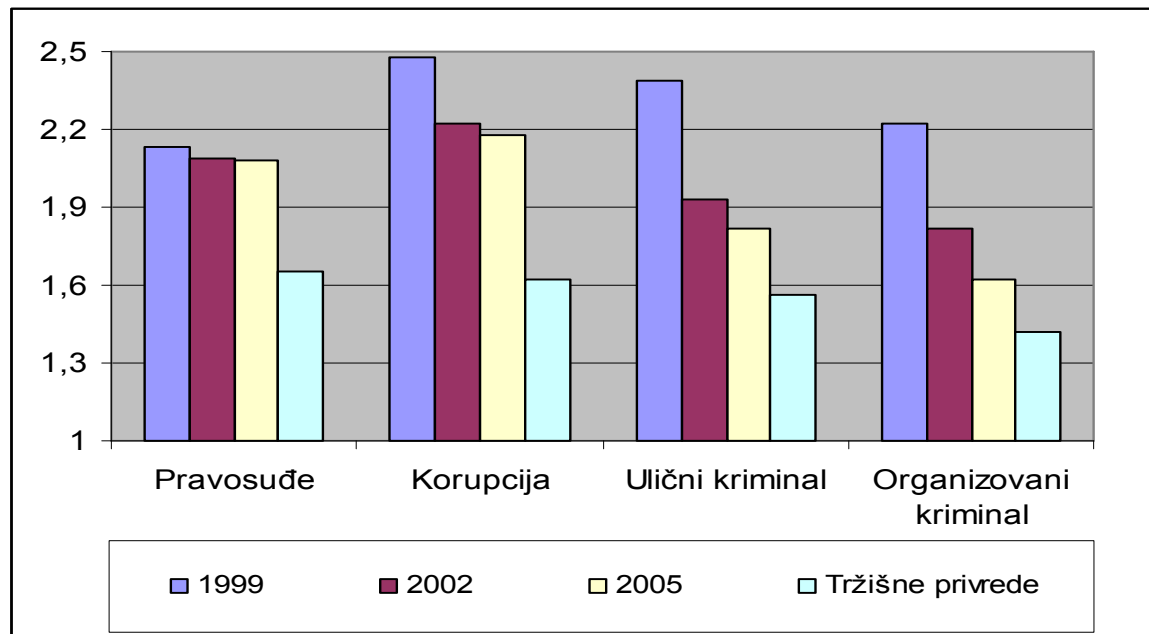
Tabela 2. Promene u opažanju ekonomskog upravljanja¹

Zemlja	Pravosuđe	Organizovani kriminal	Korupcija	Regulacija trgovine	Dozvole	Regulacija rada	Poreska admin.
Srbija	0,46	-0,07	0,44	-0,16	0,01	0,12	-0,24
Hrvatska	-0,03	-0,17	-0,16	-0,3	-0,18	-0,1	-0,43
Bugarska	-0,1	-0,44	-0,36	-0,1	-0,17	0,02	-0,04
Rumunija	-0,03	-0,12	-0,14	0,05	-0,05	0,4	0,2
Bosna	-0,16	-0,04	-0,25	-0,19	-0,15	-0,12	-0,42
Makedonija	0,09	-0,17	0,17	-0,16	-0,03	0,15	0
Izvor: BEEPS 2002 i 2005.							

Nepovoljni su podaci koji se odnose na institucionalne prepreke (tabela 2.). Izvestan napredak učinjen je u oblasti smanjenja organizovanog kriminala kao i uličnog kriminala, što je posebno potencirano kao jedna od značajnih prepreka snažnijem ulasku stranih investitora na tržišta zemalja – kandidata za EU. Analizom institucionalnih prepreka, možemo primetiti da je najmanji napredak u poslednjem trogodišnjem periodu zabeležen u oblasti pravosuđa (Grafikon 3.). U Srbiji se ovaj problem usložava činjenicom da se poslovanje preduzeća i dalje odlikuje velikom teškoćom naplate duga, što zahteva pokretanje skupih i dugih postupaka.

¹ Podaci u tabeli 2. pokazuju prosečne promene između odgovora dobijenih 2002. i 2005. Negativan predznak pokazuje napredak u opažanju date dimenzije poslovnog okruženja. Statistički značajna napredovanja prikazana su u tabeli iskošenim brojevima dok su statistički značajna nazadovanja označena tamnijim brojevima (sa 90 % poverenja).

Grafikon 3. Institucionalne prepreke

Izvor: BEEPS 1999, 2002, 2004 i 2005

Studija ističe i značajan stepen korupcije (tabela 3.), čije smanjivanje u trogodišnjem periodu ne daje značajne podatke, iako gotovo sve zemlje u tranziciji izuzev Srbije i Crne Gore beleže smanjivanje korupcije, uzapćenosti države i lobiranja. U Srbiji je obrnut proces, plaćanje "bribe" taksi je u porastu – firme i dalje zadobijaju određene prednosti kroz postupak podmićivanja službenika/zvaničnika.

Međutim, istraživanje koje sprovodi G17 Institut "Koliko košta da imate biznis u Srbiji 2005"² pokazuje da nivo korupcije u proseku stagnira u domaćoj privredi. Prema opštem stavu anketiranih nivo korupcije u Srbiji je na niou iz 2002. godine. U nekim oblastima privredne aktivnosti (spoljnotrgovinski promet, registrovanje poslovanja) osećaju se pozitivni pomaci (manja učestalost i manji iznosi). U nekim drugim oblastima (rad lokalnih organa, pojedine inspekcije) ovaj nivo korupcije je pojačan. To se pre svega ogleda kroz smanjenje učestalosti pojave mita, ali sada u većim iznosima nego što je to

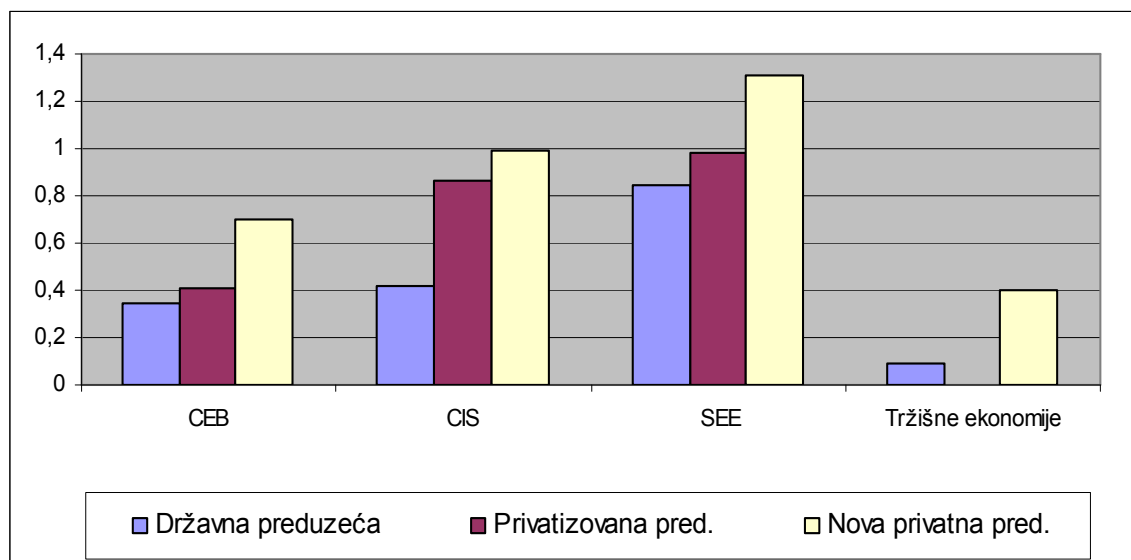
² Videti: "Koliko košta da imate biznis u Srbiji"(2005), Beograd, G17 Institut u saradnji sa GTZ GmbH, str. 6.

Tabela 3. Opažanje nivoa korupcije³

Zemlja	Bribe tax		Frequency of bribery	
	2002	2005	2002	2005
Srbija	1,52	0,67	15,88	33,2
Hrvatska	0,64	0,76	12,86	11,27
Bugarska	1,95	1,58	32,79	15,7
Rumunija	2,57	0,81	36,74	22,56
Bosna	0,95	0,39	22,42	19,63
Makedonija	0,79	0,62	22,7	25,28
Izvor: BEEPS 2002, 2004 i 2005.				

bilo registrovano u prethodnim istraživanjima. Kao jedan od najvažnijih zadataka u pravcu dizajniranja poslovnog okruženja postavlja se borba protiv korupcije, smanjenje onoga što se zove "bribe tax" odnosno smanjenje učestalosti ove pojave.

Grafikon 4. "Bribe tax" po regionima i tipu vlasništva preduzeća

Izvor: BEEPS 2004. i 2005.

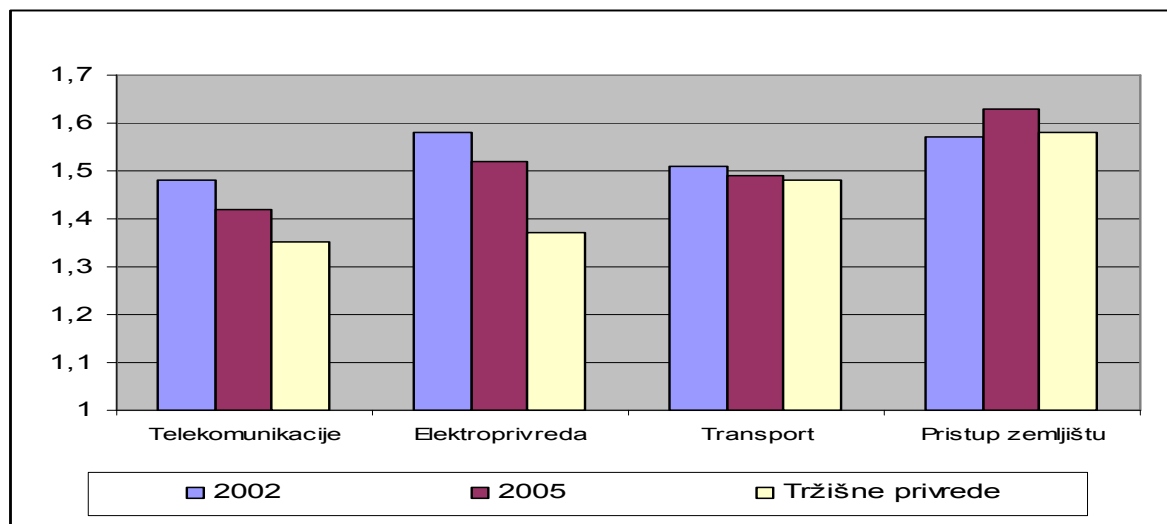
Kada je u pitanju stvaranje uslova za privredni rast, kao i pridobijanje SDI, posebno greenfield investicija, analiza na osnovu niza studija pruža prilično loše rezultate. Poslovne prepreke se postavljaju na dramatičan način upravo pred nove firme, privatne kompanije, one koje predstavljaju nosioce izvoznih poslova i firme koje su u mogućnosti

³ Podaci u tabeli 3. pokazuju promene u nivoima korupcije, statistički značajna poboljšanja u ovoj oblasti označena su u tabeli kosim brojevima dok je statistički značajno nazadovanje prikazano tamnim brojem (sa 90% poverenja).

da reinvestiraju profit. Analiza pokazuje da u svim zemljama u tranziciji, mito u najvećoj meri plaćaju novootvorene firme, u nešto manjoj meri privatizovane firme, a daleko najmanjoj meri državne firme (grafikon 4.). Na ovaj način postavljaju se prepreke za realizaciju koncepta restrukturiranja privrede putem ulaska malih i srednjih preduzeća. Ne treba posebno napominjati koliko je sektor malih i rednjih preduzeća osetljiv na neblagovremenu naplatu svojih potraživanja i koliko je upravo sudska pomoć od vitalnog značaja za njihovu likvidnost.

Pored prethodno navedenih problema, Srbija pati i od infrastrukturnih prepreka (grafikon 5.), među kojima su od posebnog značaja za kvalitet poslovnog okruženja, telekomunikacione usluge kao i pristup zemljištu. Upravo oblast telekomunikacija spada u onaj deo regulatornog okruženja u kojem su u prethodnom periodu zabeleženi najslabiji rezultati što ima uticaja na poslovanje, kako sa stanovišta nemogućnosti korišćenja savremenih komunikacija, tako i sa stanovišta cene ovih usluga koje nisu izložene konkurentskim situacijama.

Grafikon 5. Infrastrukturne prepreke

Izvor: BEEPS 1999,2002, 2004 i 2005

Neregulisana svojinska prava u oblasti gradskog građevinskog zemljišta jesu od uticaja za odlučivanje u oblasti investicija, i ova regulativa se mora menjati. Komparativna analiza cene poslovnog i stambenog prostora u prestonicama zemalja koje predstavljaju konkurenciju Srbiji, sa stanovišta privlačenja investicija pokazuju naš nekonkurentski položaj. Kao najznačajniji faktori visokih cena ističu se: neregulisana prava na gradsko-građevinsko zemljište, visoki troškovi koje donose lokalne uprave, visoke cene građevinskog materijala u odnosu na cene u zemljama regiona.

Kvalitet poslovnog okruženja najčešće se ocenjuje anketiranjem privrednika, samim tim kvalitet dobijene ocene zavisi od više različitih faktora. Rezultati dobijeni na osnovu različitih uzoraka mogu da nas dovedu do neočekivanih i ponekad protivrečnih zaključaka. Profesor Cerović u svom istraživanju primenjuje metodologiju Evropske banke za rekonstrukciju i razvoj na različitom skupu preduzeća i dolazi do interesantnih rezultata. Pogledom na rezultate dobijene u tabeli 4. možemo zapaziti da nova preduzeća i preduzeća privatizovana od strane eksternih kupaca rigoroznije ocenjuju poslovnu klimu

od drugih. Istovremeno, može se zapaziti da se u strukturi eksternih kupaca takva ocena kreira prvenstveno u krugu preduzeća privatizovanih od strane domaćih spoljnih vlasnika, tj. da je ona znatno viša (manje povoljna) od ocena koje dobijamo iz preduzeća koje su kupili strani investitori. To navodi na zaključak da čak ni tip vlasništva ne opredeljuje toliko ocenu poslovnog okruženja koliko tip vlasnika: domaći privatni vlasnici su znatno rigorozniji u svojim ocenama. Profesor Cerović zaključuje da vlasnici preduzeća u Srbiji kada loše posluju i slabo upravljaju svojim poslovima za neuspeh okrivljuju okruženje⁴.

Tabela 4. Ocena poslovne klime prema vlasničkom tipu preduzeća

	Društvena	Privatizovana			Nova privatna	Sva
		Insajderi	Autsajderi			
			Svi	Strani		
Organizovani kriminal	1,54	1,25	1,87	1	2,09	1,76
Korupcija	1,7	2,25	2,37	1,33	2,91	2,33
Ulični kriminal	1,5	1	1,14	1	1,55	1,38
Kurs	2,73	2	3,5	3,67	3,45	3,03
Inflacija	2,91	2,4	3,25	3,33	3,54	3,11
Politička nestabilnost	3	3,2	3,25	2,67	3,45	3,23
Finansije	3,2	2,2	2,78	2	3,6	3,06
Poreska regulativa	3,18	2,6	3,37	3,33	2,91	3,06
Infrastruktura	2,64	3	3,29	2,67	32,36	2,73
Porezi	3,27	2,8	3,12	2,67	3,09	3,11
Pokretanje posla	2,2	1,8	2,62	2	2,18	2,23
Prosek	2,53	2,23	2,78	2,33	2,83	2,64

Izvor: Cerović, B. (2006), "Proces privatizacije i poslovna klima u Srbiji: ocene i mogućnosti", *Ekonomska politika u 2006. godini.*, Beograd, NDE i Ekonomski fakultet. strana 71.

Postoje i različite empirijske studije koje pokazuju da u nekim tranzicionim zemljama (Rusija, Rumunija) pre svega zbog neznanja dolazi do nekorišćenja formalnih pravila. Transakcije počivaju na odnosima nastalim u prethodnom periodu, nepotrebno se komplikuje poslovanje, rasprostranjena je upotreba polu zakonitih ili nezakonitih metoda izvršenja, a razumno je pretpostaviti da do mnogih transakcija i ne dolazi usled nekorišćenja pravnim mogućnosti. Zaključuje se da ponašanje preduzeća ne postaje efikasnije kao odgovor na nove institucije. Do sličnog zaključka možemo doći ukoliko pogledamo najnoviji Izveštaj Svetskog ekonomskog foruma *Global Competitiveness Report 2005-2006* u kome se Srbija po kvalitet nacionalnog poslovnog okruženja nalazi

⁴ Videti: Cerović, B. (2006), "Proces privatizacije i poslovna klima u Srbiji: ocene i mogućnosti", *Ekonomska politika u 2006. godini.*, Beograd, NDE i Ekonomski fakultet. strana 72

na 86 mestu, a po sofisticiranosti operacija i strategije preduzeća na 108 mestu od 116 rangiranih zemalja⁵.

Okvir 1. Promena poslovnog okruženja

- problem prihvatanja formalnih pravila

Svetski ekonomski forum bavi se ocenjivanjem kvaliteta poslovnog okruženja u svom *Global Competitiveness Report 2005-2006*. Indeks konkurentnosti se pravi na osnovu kombinacije statističkih podataka (npr. budžetski deficit, kreditni rejting zemlje, procenat visoko obrazovanog stanovništva) i percepcije poslovnog sveta prikupljene kroz upitnik. Upitnik pribavlja mišljenje o širokom spektru pitanja koja su bitna za postojanje zdravog poslovnog okruženja: od poreskog i pravnog sistema, radnog zakonodavstva, makroekonomskog okruženja, korupcije, kvaliteta infrastrukture, obrazovanja, pristupa finansiranju do mnogih drugih. Stručnjaci Svetskog ekonomskog foruma ocenjuju makroekonomske i mikroekonomske faktore koji determinišu ekonomski održive nivoe produktivnosti i konkurentnosti. Makroekonomski faktori konkurentnosti ocenjuju se indeksom rasta konkurentnosti (GCI) dok se mikroekonomski faktori ocenjuju indeksom poslovne konkurentnosti (BCI). Indeks rasta konkurentnosti se sastoji od tri indeksa: indeksa tehnologije, indeksa javnih institucija i indeksa makroekonomskog okruženja. Srbija se na listi Indeksa rasta konkurentnosti nalazi na 80 mestu. Ako se uzmu u obzir samo zemlje u tranziciji Srbija se nalazi na 16. mestu. Na vrhu su Estonija (20 mesto), Slovenija (32), slede Češka Republika (38), Mađarska (39) i Slovačka (41).

Indeksom poslovne konkurentnosti mere se dva područja koja su ključna za mikroekonomsko okruženje u jednoj ekonomiji: sofisticiranost operacija i strategija preduzeća i kvalitet nacionalnog poslovnog okruženja. Rangiranje o sofisticiranosti operacija i strategija preduzeća dobijaju se anketiranjem preduzeća iz 116 zemalja, dok se podaci o kvalitetu poslovnog okruženja dobijaju poređenjem regulativnog okvira u 116 zemalja. Srbija se po kvalitetu poslovnog okruženja nalazi na 86 mestu, međutim, po sofisticiranosti operacija i strategije preduzeća Srbija se nalazi na 108 mestu od 116 rangiranih zemalja. Dakle možemo zaključiti da postoji velika razlika između napretka u promeni nacionalnog poslovnog regulatornog okvira i načina poslovanja preduzeća što nas uvodi u novi problem razlike između formalnih pravila i neformalnih normi. Pre svega javlja se vremensko kašnjenje između donošenja novih formalnih pravila i promene neformalnih pravila ponašanja

⁵ Videti: okvir 1.

3. Preporuke za poboljšanje poslovnog okruženja

U prethodnom delu rada izvršena je analiza poslovnog okruženja i sagledane su prepreke koje otežavaju poslovanje u Srbiji. U drugom delu rada pokušaću da iznesem konzistentan spisak preporuka kako bi se otklonile prepreke koje otežavaju poslovanje i kako bi se poboljšalo poslovno okruženje.

- Smanjiti ukupne državne rashode na nivo ispod 40% BDP. Poznato je da visoki javni rashodi dovode do istiskivanja privatnih investicija. Čak i u Evropi koja se ističe po veličini državnih rashoda postoji trend u smanjivanju javne potrošnje tako da danas u Evropi postoje zemlje koje imaju državne rashode na nivou oko 30% (Irska, Litvanija, Albanija) a bar 10 zemalja ima budžetske potrošnju ispod 40% BDP.
- Sniziti poreze, posebno porez na platni spisak koji sada iznosi 73%. Nastaviti sa smanjivanjem broja poreza. Zadržati niske poreze kao što je porez na korporativni profit od 10%. Razmotriti dalje smanjenje PDV sa sadašnjih 18% na 15%, što je najniža stopa koju dopušta Evropska unija.
- Smanjiti carine (trenutno je prosečna carina oko 8% i najviša je u Evropi) i potpuno ukinuti vancarinske barijere. Pojednostaviti procedure oko izvoza i smanjiti vreme potrebno za izvoz sa sadašnjih 32 dana na najviše 20 dana koliki je prosek uspešnijih zemalja tranzicije.
- Nastaviti sa liberalizacijom cena na unutrašnjem tržištu (značajan broj cena direktno ili indirektno formira vlada).
- Unaprediti politiku podsticanja razvoja sektora malih i srednjih preduzeća (Dugoročna politika Evropske unije bazira svoj razvoj na ovom sektoru).
- Što pre uvesti administraciju koja je prijateljska prema biznisu, i početi sa uvođenjem e-vlade.
- Smanjiti subvencije što je više moguće – u gotovini, u transferima, poreskim olakšicama, infrastrukturnim radovima, rentiranju zemlje ispod tržišne cene, obuci zaposlenih, tolerisanju naplaćivanja poreza i dugova, izvoznih stimulacija, stambenih stimulacija. Treba uvesti veće subvencije za poljoprivredu i regionalne politike.
- Smanjiti na minimum državna ulaganja. Jer državna ulaganja se ne troše po ekonomskim kriterijumima nego prema političkim prioritetima.
- Potrebno je izvršiti promene u strukturi javnih rashoda. Nije prirodno da jedno društvo izdvaja 5% BDP-a za pokrivanje deficita penzionog fonda a da ukupna izdvajanja iz budžeta za obrazovanje iznose 3,7% BDP-a. Dakle neophodno je da se postigne međugeneracijski dogovor o daljem pravcu razvoja našeg društva.
- Započeti reformu penzionog fonda i omogućiti njegovu privatizaciju. Neophodno je rešiti problem deficita penzionog fonda koji sada iznosi 5% GDP-a.

- Dopustiti osnivanje i normalan rad investicionih, penzionih, uzajamnih i drugih fondova.
- Nastaviti sa usavršavanjem antimonopolske regulative, u smislu otklanjanja nedostataka **Zakona o zaštiti konkurencije**. Neophodno je uvođenje reda u oblast konkurencije jer je preivredna struktura prilično monopolizovana, u prilog tome ide i činjenica da stručnjaci ministarstva finansija kao jedan od osnovnih uzroka visoke inflacije u 2005. godini ističu zloupotrebu monopolskog položaja.
- Sivo tržište suzbijati otklanjanjem uslova koji su do njega doveli, visoki porezi, ogromna regulacija, zabrane i ograničenja.
- Što više ukloniti rente i destimulisati rent seeking.
- Nastaviti sa smanjivanjem troškova pokretanja novih firmi, jer su nove firme znatno efikasnije od postojećih.
- Smanjiti visoku korupciju donošenjem i primenom odgovarajuće regulative, oslobađanja privrede od uticaja politike. Nisku korupciju suzbijati uvođenjem organizacije rada one stop shop i drugih antikorupcijskih mera.
- Izvršiti reformu urbanističkog i građevinskog prava, u smislu ubrzanja procesa dobijanja građevinske dozvole na 2 do 3 meseca, umesto dosadašnjih godinu dana. Priključci za električnu energiju, telefon vodu i ostale komunalne usluge trebale bi da se dobijaju automatski sa dozvolom za gradnju ili pokretanje biznisa.
- Započeti denacionalizaciju favorizujući vraćanje imovine ranijim vlasnicima u fizičkom obliku, gde god je to moguće.
- Energično nastaviti proces restrukturiranja javnog sektora i nastaviti sa privatizacijom standardnih firmi, početi privatizaciju velikih socijalističkih giganata i komunalnih preduzeća, privatizovati sve što nije prirodni monopol.
- Sprovoditi efikasno **Zakon o stečaju** i privatizovati kroz likvidaciju, jer se tako predupređuje gomilanje gubitaka, a imovina likvidiranih firmi se oslobađa za novu produktivniju upotrebu. Prilikom sprovođenja ovog zakona treba biti posebno obazriv jer je velika razlika kada jedna firma ide u stečaj od situacije kada veliki broj preduzeća treba da prođe kroz proces stečaja.
- Poništiti član 60 Ustava koji omogućava monopol države nad gradskim građevinskim zemljištem. Dopustiti stranim i domaćim investitorima kupovinu nekretnina, isključujući ono što je nacionalizovano dok se ne izvrši denacionalizacija. Vratiti imovinu opštinama.
- Ukloniti kolektivno pregovaranje kao zakonsku obavezu na tržištu rada. Pojednostaviti proceduru otpuštanja (vratiti na odredbe zakona iz 2002. godine). Voditi računa da propisi o minimalnoj nadnici ne podižu nadnice iznad ravnotežnog nivoa za više od 5%, zato što više nadnice poskupljuju rad i time proizvode povećanu nezaposlenost.
- Reformisati obrazovni sistem i učiniti ga pristupačnijim svakom građaninu i postepeno se orjentisati na prema tehničkim naukama i sposobnostima (ova mera treba da bude deo kampanje da se svaki građanin učini tehnološki i informatički "pismen" i da bude sposoban da "inovativno" razmišlja). Takođe, treba razvijati i

- menadžerske sposobnosti kod ljudi. Tehnologija i menadžment su svakako najbitnije profesije za zemlje u tranziciji.
- Povećati izdavanja za obrazovanje, jer obrazovanje treba da bude prioritet za svaku vladu. Ulaganje u ljudski kapital bi trebalo da bude dugoročna orijentacija Srbije. Prema novim teorijama rasta, ljudski kapital (pre rada i kapitala) predstavlja glavni doprinos razvoju jedne zemlje.
 - Povećati ulaganja u istraživanje i razvoj (Irska ulaže 2,5% BDP). Nedostatak investiranja u istraživanje i nauku je identifikovan kao osnovni uzrok sporog ekonomskog rasta država u tranziciji. Istraživanje mora biti usmereno u profitabilne tehnologije i mora se obezbediti put do potencijalnih korisnika.

Okvir 2. Srbija top reformer u 2005. godini

Stručnjaci **Svetske banke** u svom Izveštaju *Doing business 2006*, ocenjuju poslovno okruženja u 155 zemalja. U pomenutom izveštaju vrši se poređenje poslovnog ambijenta i lakoće poslovanja na osnovu deset tema, svaka tema se ocenjuje na osnovu više relevantnih indikatora. Studija pokazuje da siromašnije zemlje uspostavljaju zanačajno veće administrativne troškove, komplikuju proceduru i manju zaštitu. S druge strane, Svetska banka ističe da postoji snažan odnos između reforme regulative i ekonomskog razvoja i da bi napredovanje s donjeg u gornju četvrtinu zemalja na indeksu lakoće poslovanja dovelo do 2,2% porasta u godišnjem ekonomskom rastu. To izgleda poprilično logično, s jedne strane manje novca, resursa, i vremena se rasipa na poštovanje nepotrebne regulative i samim tim preduzetnici i preduzeća mogu da posvete svoje resurse onome čime treba da se bave, proizvodnjom i prodajom svojih roba i usluga. S druge strane, sama država manje rasipa sredstva na neefektivnu regulativu i ima više sredstava da uloži u efikasnija i potrebija javna dobro. Ova studija pokazuje da zemlje sa jednostavnijom regulativom pružaju bolju socijalnu zaštitu i bolju ekonomsku klimu za poslovne ljude, investitore i celo društvo.

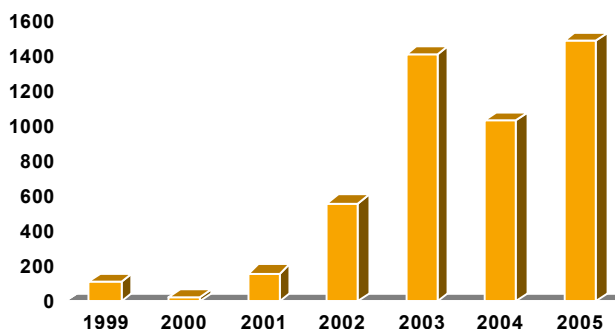
Po mišljenju stručnjaka Svetske banke Srbija je u 2005. godini načinila najveći napredak od svih rangiranih zemalja. Međutim, maramo biti obazrivi sa datom ocenom jer se ona donosi na osnovu niske baze iz prethodnog perioda, Srbija se u pomenutom izveštaju nalazi na 92 mestu po lakoći poslovanja u svetu. Ukoliko se pogledaju rangiranja po temama, može se primetiti da je Srbija učinila veliki napredak u oblasti započinjanja poslovanja gde se nalazi na 35 mestu, zaštiti investitora (45 mesto), zapošljavanju i otpuštanju radnika (61), i plaćanju poreza (74). Međutim, veoma loše ocene dobijene su za pribavljanje dozvola (130), spoljnotrgovinsko poslovanje (123), izvršavanje ugovora (110) i registrovanje svojine (103). Ukoliko uporedimo ostale zemlje u tranziciji najbolje je rangirana Estonija (16 mesto), slede Letonija (26), Slovačka (37), Češka (41). Zemlje bivše SFRJ: Slovenija (63), BJR Makedonija (81), Bosna i Hercegovina (87) i na kraju Hrvatska (118).

4. Zaključak

Da postoje pozitivni pomaci na polju kvaliteta poslovnog okruženja upućuju najnoviji izveštaj Svetske banke "*Doing business in 2006*"⁶ u kom se Srbija ocenjuje kao top reformer za 2005. godinu i istraživanje stručnjaka G17 Instituta "*Koliko košta imati biznis u Srbiji 2005*"⁷ u kome se zaključuje da je nivo efikasnosti države u porastu. U najvećem broju oblasti poslovanja zabeleženi su kraći intervali u danima čekanja na odgovor državnih organa. Brži dolazak do dozvola, sertifikata i svake druge vrste vrste odgovora sigurno da pogoduje razvoju poslovanja i smanjuje njegove troškove. Prema ovom istraživanju privrednici na rad sa državnim organima troše sada manje radnik/dana nego dve godine ranije. Vreme poseta najvećeg broja inspekcija je kraće, a i menadžment preduzeća provodi sve manje vremena u razgovoru sa državnim službenicima.

U prilog tome ide i činjenica da su SDI u 2005. godini dostigle nivo milijardu i pet stotina miliona dolara u odnosu na 2004. godinu kada su bile manje od milijardu dolara⁸.

Grafik 6. Strane direktne investicije u Srbiji, u mil. \$

Sumarna ocena iz više različitih izvora govori da je s obzirom na stepen napretka u tranziciji, poslovna klima u Srbiji relativno bolja od očekivanja. U tom smislu ona se mora uzeti kao važan, a nedovoljno iskorišćen resurs za ubrzavanje procesa tranzicije. Kako god se radovali pozitivnim pomacima, moramo biti svesni da postoji još mnogo neuralgičnih tačaka u kojima država prouzrokuje nepotrebne troškove privrednicima u Srbiji. Uočljivo je pogoršanje poslovne klime u domenu makroekonomskih prilika što predstavlja opomenu kreatorima ekonomske politike za narednu godinu. Neophodno je nastaviti proces reforme u pravcu stvaranja prijateljskog poslovnog okruženja za razvoj

⁶ Videti: Okvir 2.

⁷ Videti: "*Koliko košta da imate biznis u Srbiji*"(2005), Beograd, G17 Institut u saradnji sa GTZ GmbH, strana 5.

⁸ Videti grafik 6.

malih i srednjih preduzeća, jer upravo mala i srednja preduzeća predstavljaju nosioce razvoja u najuspešnijim zemljama tranzicije. Potrebno je investirati u istraživanje i razvoj kako bi se stimulisale inovacije kao svojevrsna "konkurencija ideja". Takođe, potrebno je izvršiti decentralizaciju davanjem većih ovlašćenja lokalnim samoupravama u smislu poboljšanja ambijenta za poslovanje na što nižem nivou. Pojednostavlјivanje zakonske regulative, smanjenje birokratskog aparata i javne potrošnje dovelo bi do smanjenja troškova u strukturi cene rada i povećala bi se konkurentnost domaće privrede. Pred Srbijom se postavljaju veliki izazovi i mogućnosti i ukoliko se unaprede nacionalane vrednosti i postigne konsenzus oko ovih baznih ciljeva možemo očekivati uspešan završetak procesa tranzicije i povećanje životnog standarda stanovništva.

L I T E R A T U R A :

1. Zarić, S. (2006), "Poslovno okruženje u Srbiji 2006. godine u svetlu očekivanih regulatornih promena", *Ekonomska politika u 2006. godini.*, Beograd, NDE i Ekonomski fakultet
2. Cerović, B. (2006), "Proces privatizacije i poslovna klima u Srbiji: ocene i mogućnosti", *Ekonomska politika u 2006. godini.*, Beograd, NDE i Ekonomski fakultet,
3. EBRD (2005) *Transition Report*, London, European Bank for Reconstruction and Development
4. World Bank (2005) <http://www.doingbusiness.org/>
5. "Koliko košta da imate biznis u Srbiji"(2005), Beograd, G17 Institut u saradnji sa GTZ GmbH
6. Prokopijević, M. (2006), "Poslovno okruženje i prilika za ulaganje u Srbiji", *Srpska pravna revija*, Beograd
7. Ševo, J. (2006), "Regulatorna reforma i konkurentnost", *Srpska pravna revija*, Beograd
8. Popović, D. (2005), "Privredna aktivnost i makroekonomska politika u tranziciji", *Četiri godine tranzicije u Srbiji*, Beograd, CLDS
9. World Economic Forum (2005), *Global Competitiveness Report 2005-2006*
10. Memorandum o budžetu i ekonomskoj i fiskalnoj politici za 2006. godinu sa projekcijama za 2007. i 2008. godinu, Beograd, Ministarstvo finansija
11. World Bank - ECA regionalne tabele , <http://www.worldbank.org>